

УДК 378.147

А. Я. ЦЮПРИКкандидат педагогічних наук, доцент
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності**ПРОВІДНІ ФУНКЦІЇ САМОСТІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ВНЗ
У КОНТЕКСТІ ЗМІНИ ОСВІТНІХ ПАРАДИГМ**

У статті викладено парадигмальні напрями розвитку освіти, що історично реалізувалися й продовжують втілюватися в українській психолого-педагогічній науці та практиці: академічний, професійно орієнтований, професійно-технологічний і гуманітарний. Здійснено аналіз функцій самостійної діяльності студентів ВНЗ системи вищої освіти України другої половини ХХ – поч. ХХІ ст. у контексті зміни освітніх парадигм. Виокремлено провідні функції самостійної діяльності студентів ВНЗ у контексті зміни освітніх парадигм, які поділено на дві групи: класичну та варіативну.

У межах першої групи простежується відповідність самостійної діяльності студентів чотирьом основним функціям педагогіки: виховній, навчальній, освітній та розвивальній. Друга група є варіативною, оскільки кожна з належних до неї функцій має різне значення для різних навчальних дисциплін, профілів навчальних закладів та видів самостійної діяльності.

Ключові слова: освітні парадигми, самостійна діяльність, функції самостійної діяльності студентів

Процес навчання молодого покоління був актуальним за всіх часів. У ХХ ст. відбувалися інтенсивні пошуки в педагогічній теорії та практиці. Звернення до історичного минулого є не тільки доцільним і виправданим, а й необхідним для розв'язання нагальних потреб сьогодення, оскільки наука не може розвиватися без аналізу минулого, оцінювання й систематичного перегляду накопиченої системи знань.

Серед пріоритетних напрямів розвитку вищої освіти однією з найважливіших є проблема організації самостійної діяльності студентів. У традиційній системі навчання вона спрямована переважно на засвоєння знань, умінь і навичок, а розвиток особистості та її самостійності здебільшого ставиться як другорядна мета.

На сучасному етапі розвитку суспільства, коли інформація швидко стає неактуальною, спеціалісту необхідно мати достатній рівень умінь самостійної пошукової роботи, щоб бути в змозі оперативно знайти необхідну інформацію та використовувати її у своїй професійній діяльності. Парадигма підготовки кадрів має передбачати “не лише накопичення знань та інформації, а їх постійне оновлення, пошук нової інформації, формування в студентів здатності та готовності до самоосвіти, тобто готувати кадри для інноваційної економіки” [7, с. 65]. У контексті цієї парадигми змінюється роль викладача, який поступово набуває функцій консультанта, дослідника й керівника певного навчального проекту. Цей потенціал має забезпечити радикальне оновлення змісту навчання, підготовку конкуренто-

спроможних кадрів, орієнтованих на ринок праці. Нова парадигма потребує й нових підходів до модернізації навчальних закладів.

Сутність самостійної пізнавальної діяльності, технологію та методику її організації вивчали Ю. К. Бабанський, М. О. Данилов, Б. П. Єсіпов, І. А. Зимня, І. Я. Лернер, О. Я. Савченко, М. М. Скаткін, М. М. Солдатенков, Г. І. Щукіна та ін. Парадигмальний підхід досліджували Є. Бережнова, О. Вознюк, С. Гончаренко, В. Кушнір, В. Краевский, М. Романенко, І. Утюж та ін.

Аналіз наукових праць свідчить, що в них недостатньо охарактеризовано генезу самостійної діяльності студентів ВНЗ, не розкрито її як цілісний процес; не простежено в динаміці її становлення й розвиток протягом останніх десятиліть. Усе це потребує детального вивчення як у плані виявлення історичного значення аналізованих подій, так і в ракурсі врахування позитивного досвіду та використання його в сучасних умовах перебудови освіти в Україні.

Мета статті полягає в здійсненні аналізу провідних функцій самостійної діяльності студентів ВНЗ системи вищої освіти України другої половини ХХ – поч. ХХІ ст. у контексті зміни освітніх парадигм.

На початку ХХІ ст. розпочались суттєві зміни в освіті, зумовлені, передусім, такими чинниками, як інтенсивний розвиток комп'ютерних технологій та наймовірно швидке збільшення інформаційних джерел. Вони повинні були вплинути, насамперед, на самостійну діяльність студентів, докорінно змінюючи її форми, методи та засоби.

Філософія освіти використовує поняття “парадигма” для позначення культурно-історичних типів педагогічного мислення та педагогічної дії: при цьому освітня парадигма в історії розвитку педагогічної теорії і практики проходить декілька етапів: становлення, завершення і, нарешті, статичності, коли вона стає млявою та заважає розвитку, що приводить до розвитку нової парадигми, яка реалізується шляхом поширення нових ідей, принципів і приводить до переосмислення основних понять і їхніх зв'язків [4].

В основі формування тієї чи іншої парадигми педагогіки лежать певні наукові підходи, які відображають історичні, національні, культурні, соціальні, економічні, науково-технічні, гуманітарні та інші тенденції розвитку суспільства. Так виникли авторитарна, технократична, традиційно-консервативна, гуманістична, інноваційна та інші парадигми в педагогічній науці. Останніми роками відбувається трансформація парадигми педагогічної науки, спрямована на акцентування її ціннісного аспекту.

Нині визначено декілька типів інтерпретації відносин людини зі світом (природничо-науковий, експертно-впливовий, перевтілювальний), які передають основні уявлення про особистість упродовж ХІХ–ХХ ст. і відображають зміст парадигмальних напрямів розвитку освіти, що історично реалізувалися й продовжують втілюватися в українській психолого-педагогічній науці і практиці: *академічного, професійно орієнтованого, професійно-технологічного й гуманітарного* [3, с. 265]. Вони відрізняються ме-

тою, змістом, провідними орієнтирами, теоретичними поглядами на особистість в освітньому просторі.

У межах *академічної педагогічної* парадигми відбувалось підвищення суспільно-політичної й науково-культурної обізнаності. На цьому етапі розвитку наукові уявлення про особистість і рушійні сили її розвитку відображали в основному систему якостей та властивостей, що підлягали поетапному формуванню.

Історично другою визначаємо *професійно орієнтовану педагогічну парадигму*. Початок її впровадження збігається з національно-визвольними змаганнями 1917–1920 рр. Перебудову вищої освіти в цей час пов'язували з утворенням низки нових вищих навчальних закладів переважно університетського типу, які водночас мали забезпечувати й спеціальну (вузько-професійну) підготовку фахівця.

Становлення наприкінці 1980-х рр. *професійно-технологічної педагогічної парадигми* було об'єктивно зумовленим, тим більше, що різка зміна в цей період соціально-економічної ситуації в країні спроектувала необхідність підготовки фахівців, здатних збільшувати ефективність професійної діяльності за необхідності швидкої зміни її змісту.

Від початку 1990-х рр. відбувається перехід до *гуманітарної педагогічної парадигми*, що супроводжується посиленням тенденції університетизації освіти, запровадженням багатоступеневої моделі підготовки фахівців, визначенням університетів основними осередками формування висококваліфікованих кадрів на основі інтеграції високого рівня фундаментальної, спеціальної та психолого-педагогічної підготовки, гуманізації й гуманітаризації змісту навчання. На відміну від етапу професійно-технологічної педагогічної парадигми, новітній етап у підготовці фахівців соціально-освітньої сфери визначаємо як час гуманітарних технологій.

Гуманітарна педагогічна парадигма визначає якісно новий рівень розробки напрямів освітньої теорії та практики. Головною її характеристикою є вихід за межі розгляду освіти в категоріях “пізнання” й “практичне засвоєння”. Формуються не знання та не професійні вміння, а людина як суб'єкт самопізнання й власного досвіду. Фахівець гуманітарної орієнтації особистісно поєднаний зі своєю професією. Це означає, що відносини з іншою людиною є способом її життя, а не набором професійних прийомів. Сформоване ставлення фахівця до іншої людини стає запорукою того, що він сам віднині буде здатен успішно впоратися і з виробничими проблемами, і з самовдосконаленням, тобто з визначенням перспектив і темпів власного розвитку.

На початку ХХ ст. загальний обсяг знань, які виробляло людство, подвоювався кожні десять років; у наш час цей процес займає лише рік; відповідно до прогнозів, у недалекому майбутньому загальний обсяг знань буде подвоюватися кожні декілька місяців. Тому “головна тенденція сучасного світу – поновлення знань – передбачає й розвиток іншої тенденції,

яка визначає спрямованість скоріше на цілісність знань, ніж на їх конкретний зміст; оскільки експоненціальний темп розвитку нашого надзвичайно динамічного світу приводить до того, що спеціалізовані знання втрачають свою прикладну цінність через 10–15 років. Все це вимагає побудови інтегративної педагогічної парадигми, яка б забезпечила впровадження в освітню галузь синтетичного знання, що формується на основі міждисциплінарних зв'язків” [1, с. 155], Відтак, можна говорити про певну інтегративну тенденцію розвитку сучасної освіти. Поняття “парадигмальна освітня революція” стало доволі продуктивним для аналізу освітньої ситуації тому, що ми перебуваємо на зламі епох – переходу людства до інформаційного суспільства [10].

Водночас саме по собі це поняття ще не пояснює тенденцій розвитку освітньої сфери, а лише дає методологічний інструментарій для історико-генезисного та структурно-функціонального аналізу нової філософсько-освітньої парадигми XXI ст. Загалом “не можна сказати, яка з парадигм “краща”, а яка “гірша”, кожна з них є певним науковим відображенням певних тенденцій розвитку суспільства, деякої частини світової спільноти чи світу загалом і тому має право на існування” [2, с. 41].

На противагу знаннєвому підходу, предметоцентризму у формуванні змісту освіти [11], була висунута концепція культурологічного підходу, яка розглядає його як педагогічно адаптований соціальний досвід людства, тожний за структурою людській культурі в усій її структурній повноті.

Цивілізаційна парадигма потенційності освіти “включає суперечності, що існують у сучасному світі та в освіті, в її рушійних силах розвитку, створюючи теоретико-методологічну базу для формування нових поглядів на вже відомі філософські категорії, що дозволяють по-новому побачити феномен освіти як фундаментальність єдності цивілізаційної й культурної компоненти; осмислити розрив між ними; показати, що в граничному синтезі духовної діяльності цивілізаційна парадигма освіти розглядається як сукупність системоутворюючих ідей і принципів, які є теоретико-методологічними і світоглядними основами освітньої теорії та практики, і, як наслідок, такими, що визначають шлях розвитку людства” [12, с. 62].

Дослідження цивілізаційної природи освіти розширює уявлення й можливості для прийняття ідеї різноманіття світу як становлення індивідуальності, для визнання необхідності виходити в освіті із загальнолюдських завдань і цінностей.

Таким чином, у педагогічній теорії парадигму розуміють як цілісну вихідну концептуальну схему, певний методологічний конструкт, який інтегрує провідні наукові теорії, моделі вирішення проблем, що домінують у науці упродовж певного історичного періоду [6].

Під самостійністю розуміють вольову властивість особистості, якій притаманні незалежність, активність, свідомість і відповідальність, уміння самостійно мислити та приймати рішення, здатність до конкретного виду

діяльності, яка виявляється під час виконання навчально-пізнавальних і практичних завдань [9, с. 14]. Отже, можна вважати, що “пізнавальна самостійність” лежить в основі “вмінь самостійної пізнавальної діяльності студентів”. Пізнавальна самостійність студентів у процесі навчання необхідна, оскільки вона повинна забезпечити здійснення одного з найважливіших принципів педагогіки вищої школи – принципу свідомості.

Діяльність, в основі якої лежить взаємодія викладача та студента, сприяє розвитку особистості й позитивно впливає на самостійну роботу студентів. Виявлені стійкі та повторювані елементи, які є найбільш значущими з погляду бути сприятливими або несприятливими для самостійної роботи студентів: зміст діяльності й технологія її здійснення; умови, в яких відбувається самостійна діяльність студентів; режим діяльності; характер відносин у групі, вчинки, поведінка, мотиви [8].

Особистісно орієнтований характер освіти й навчання сприяє формуванню творчого світогляду студентів, їх здатності до творчого перетворення дійсності, до проектування, організації та здійснення такої діяльності, яка допускає інваріантність розв’язання професійних завдань, багатокритеріальний контроль та оцінювання досягнутих результатів. Ця умова буде ефективною за наявності в педагога професійного досвіду організації самостійної роботи інноваційного типу, особистісної спрямованості на новий спосіб навчальної роботи, інтелектуального та психологічного сприйняття ним новизни. Упровадження інновацій “потребує не лише наукового обґрунтування, популяризації, а й готовності педагогів до їх засвоєння, а головне – до прийняття” [5, с. 4].

Таким чином, особистісно орієнтований підхід зумовлює певні особливості організації самостійної роботи студентів. Він передбачає спеціальну організацію навчальної діяльності. Об’єктивні проблеми навчання суспільних дисциплін у технічних коледжах диктують потребу навчання на основі якісно нових технологій. Утвердження парадигми особистісно орієнтованої освіти вимагає розроблення та впровадження відповідних технологій у всіх ланках навчального процесу, у тому числі під час самостійної роботи. Особистісний сенс професійної підготовки спрямовує навчання на самоактуалізацію та саморозвиток майбутнього спеціаліста.

Дослідження впливу індивідуально-типологічних властивостей студентів на особливості організації їхньої самостійної роботи є перспективним напрямом, оскільки надає змогу отримати конкретні рекомендації щодо підвищення результативності самостійної роботи студентів. З метою врахування індивідуально-психологічних властивостей студентів викладачам необхідно під час організації самостійної роботи впроваджувати способи психологічного впливу на особистість, які сприяють переорієнтації студентів на гуманістичну парадигму в професійній діяльності й розкритті їх творчої індивідуальності.

Узагальнюючи викладене вище, виокремлюємо *провідні функції самостійної діяльності студентів ВНЗ у контексті зміни освітніх парадигм, які поділяємо на дві групи.*

Першу групу умовно можна назвати класичною, оскільки в її межах відслідковуємо відповідність самостійної діяльності студентів чотирьом основним функціям педагогіки: виховній, навчальній, освітній та розвивальній.

Виховна функція полягає в тому, що самостійна діяльність формує в студентів світоглядні позиції, ціннісні орієнтації, почуття відповідальності, позитивні норми поведінки, що спрямовані на формування цілісної особистості. У контексті зміни парадигм ця функція є найбільш “чутливою” й найбільш глибоко відображає сутність парадигми: технократичної, гуманітарної чи іншої.

Освітня функція полягає в тому, щоб оптимально сприяти здобуванню знань, навичок і вмінь та на їхній основі формувати власну систему компетентностей загальних і професійних. Ця функція теж тісно пов’язана з парадигмальними змінами, оскільки цінності освіти в різних парадигмах можуть значно відрізнятися.

Розвивальна функція виявляється в тому, що постійно забезпечує інтелектуальний, професійний, психологічний і духовний розвиток студентів, а також їхні особистісні якості. Розвивальна функція узалежнюється від існуючої парадигми в освіті тим, на які власне якості робиться акцент.

Навчальна функція є опорною в самостійній діяльності й відіграє в ній ключову роль. Вона найменш залежна від парадигми, оскільки значною мірою спирається на знання й уміння. Хоча, варто зазначити, що тут відчувається велика відмінність між природничо-математичними (практично незалежними), гуманітарними (більш залежними) та суспільними (дуже залежними) дисциплінами.

Ці функції є універсальними для всіх видів самостійної діяльності, усіх типів навчальних закладів і вікових категорій.

Другу групу можна назвати варіативною, оскільки кожна з належних до неї функцій має різну вагомість і значення для різних навчальних дисциплін, профілів навчальних закладів та видів самостійної діяльності.

Коригувальна функція виявляється в тому, що студент змінює стиль поведінки та учіння, деякі погляди, переконання, принципи й ставлення до оволодіння знаннями, навичками та вміннями.

Культурологічна функція полягає в тому, що студент формує світогляд, систему цінностей, розвиває культуру навчальної й дослідної діяльності.

Мотиваційна функція стимулює інтереси та позитивні мотиви до навчання.

Організуюча функція полягає в поєднанні в єдину систему змісту й самоорганізації навчання.

Орієнтувальна функція надає змогу спрямувати студента в потоці інформації, одержаної з різноманітних джерел: лекцій, практичних занять, навчальної та наукової літератури тощо.

Спонукальна функція полягає в постійному стимулюванні студентів до оволодіння знаннями, самостійної активної пізнавальної діяльності.

Функція *стабілізації діяльності*. Її можливості значно обмежені. Це пов'язано з тим, що об'єкт мимовільного самоконтролю, наявний у структурі сприйняття, визначається не свідомо поставленою метою, а мимовільно задається конкретною діяльністю.

Висновки. Таким чином, провідні функції самостійної діяльності студентів ВНЗ у контексті зміни освітніх парадигм можна поділити на дві основні групи: класичну та варіативну. У межах першої групи простежується відповідність самостійної діяльності студентів чотирьом основним функціям педагогіки: виховній, навчальній, освітній та розвивальній. Для кожної із цих функцій є кореляційна складова самостійної діяльності. Друга група є варіативною, оскільки кожна з належних до неї функцій має різну вагомість та значення для різних навчальних дисциплін, профілів навчальних закладів і видів самостійної діяльності.

До подальших досліджень зраховуємо розробку періодизації теорії самостійної діяльності студентів ВНЗ системи вищої освіти України другої половини ХХ – поч. ХХІ ст.

Список використаної літератури

1. Вознюк О. В. До проблеми обґрунтування інтегральної педагогічної парадигми / О. В. Вознюк // Нові технології навчання : матеріали міжнародної конференції “Духовно-моральне виховання і професіоналізація: виклики ХХІ ст.” / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки України ; Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. – Київ ; Вінниця, 2010. – № 66. – Ч. 1. – 247 с.
2. Гончаренко С. Методологічні особливості наукових поглядів на педагогічний процес: від репродуктивної педагогіки до педагогіки творчо-креативної / С. Гончаренко, В. Кушнір // Педагогічна освіта і освіта дорослих Європейський вимір : зб. наук. праць. – Київ ; Хмельницький : ІПОЮД, 2008. – С. 41–65.
3. Дем'яненко Н. Педагогічна парадигма вищої школи України: генеза й еволюція / Н. Дем'яненко // Філософія освіти. – 2006. – № 2 (4). – С. 256–265.
4. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії : монографія / І. А. Зязюн. – Черкаси : Вид-во ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2008. – 608 с.
5. Кларин М. В. Педагогическая технология в учебном процессе: анализ зарубежного опыта / М. В. Кларин. – Москва : Знание, 1989. – 80 с.
6. Корчевський Д. Парадигмальний підхід до інтеграції змісту професійної підготовки майбутніх фахівців комп'ютерного профілю / Д. Корчевський // Проблеми підготовки сучасного вчителя : зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини / [ред. кол.: Н. С. Побірченко (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2013. – Вип. 8. – Ч. 2. – С. 60–68.
7. Куценко В. І. Нова парадигма якісної освіти як важливого чинника економічного зростання України / В. І. Куценко // Экономика и управление. – 2011. – № 3. – С. 60–66.

8. Луценко В. В. Організація самостійної роботи студентів в умовах особистісно орієнтованого навчання : автореф. дис. ... канд. пед. наук / В. В. Луценко. – Харків, 2002. – 18 с.
9. Муковіз О. П. Формування вмінь самостійної пізнавальної діяльності у студентів педагогічних ВНЗ засобами інформаційних технологій : монографія / О. П. Муковіз. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2010. – 180 с.
10. Романенко М. І. Соціальні та парадигмально-когнітивні детермінанти розвитку сучасної освіти : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 09.00.10 / М. І. Романенко. – Дніпропетровськ, 2003. – 33 с.
11. Скаткин М. Н. Методология и методика педагогических исследований / М. Н. Скаткин. – Москва : Педагогика, 1986. – 152 с.
12. Утюж І. Г. Цивілізаційна парадигма освіти: теоретико-методологічний аспект / І. Г. Утюж // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2009. – Вип. 38. – С. 60–66.

Стаття надійшла до редакції 07.09.2016.

Цюпрук А. Я. Ведущие функции самостоятельной деятельности студентов вуза в контексте изменения образовательных парадигм

В статье изложены парадигмальные направления развития образования, которые исторически реализовались и продолжают воплощаться в отечественной психолого-педагогической науке и практике: академическое, профессионально ориентированное, профессионально-технологическое и гуманитарное. Осуществлен анализ функций самостоятельной деятельности студентов вузов системы высшего образования Украины второй половины XX – нач. XXI в. в контексте изменения образовательных парадигм. Выделены ведущие функции самостоятельной деятельности студентов вуза в контексте изменения образовательных парадигм, которые разделены на две группы: классическую и вариативную.

В рамках первой группы наблюдается соответствие самостоятельной деятельности студентов четырем основным функциям педагогики: воспитательной, учебной, образовательной и развивающей. Вторая группа является вариативной, поскольку каждая из принадлежащих к ней функций имеет разную значимость для различных учебных дисциплин, профилей учебных заведений и видов самостоятельной деятельности.

Ключевые слова: образовательные парадигмы, самостоятельная деятельность, функции самостоятельной деятельности студентов.

Tsiupryk A. Leading Functions of the Independent Activity of University Students in the Context of Changing Educational Paradigms

The article presents the paradigmatic areas of education, that realized historically and continue to be implemented in national psycho-pedagogical science and practice-academic, professional-oriented, professional-technological and humanitarian. Their content is shown. The analysis of the functions of the independent activity of university students of higher education of Ukraine in the second half of the XXth – early XXIst century in the context of changing educational paradigms is carried out. The leading functions of the independent activity of university students in the context of changing educational paradigms are determined and divided into two groups.

The first group has the classical name, because it bears the correspondence the of independent activity of university students with the four basic functions of pedagogy – educational, academic, educational and developmental.

These features are universal for all types of independent activities, all types of schools and age groups.

The second group of features can be called variable because each function appropriate to it has a different significance and importance for various disciplines, types of educational institutions and independent activity.

There are identified two main groups of the leading functions of independent activity of university students in the context of changing educational paradigms: classical and variable. Within the first group there is the correspondence of students' independent activity with the four basic functions of pedagogy – educational, academic, educational and developmental. The second group of functions is variable as each function which is appropriate to it has a different significance and importance for various disciplines, types of educational institutions and independent activity.

Key words: *educational paradigm, independent activity, the function of students' independent activity.*